

Enkelte nekter å gi opp kampen for bevaring av Y-blokka. Dette er langt fra første gang slike protester har blitt oversett.

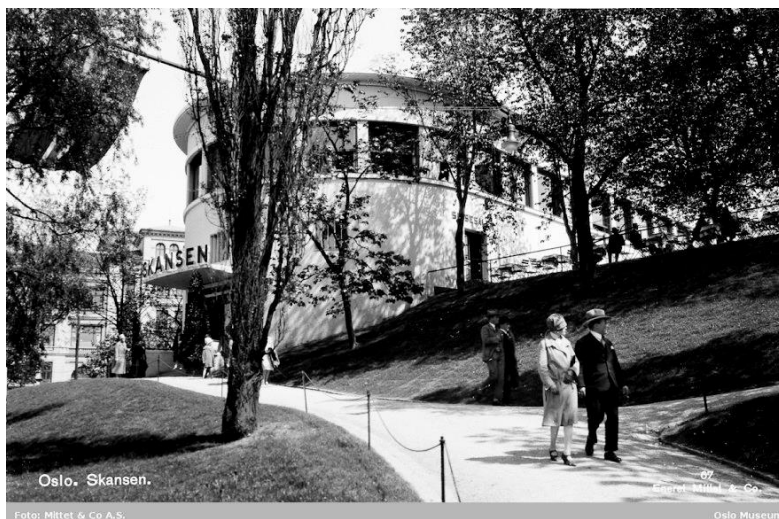
Oslos bygg – en minneliste

MOT RIVING: Det gikk hardt for seg da politiet grep inn mot okkupantene på Hammersborg skole, skriver forfatteren. Her fra en demonstrasjon i forkant. FOTO: SVERRE HEIBERG, OSLO MUSEUM

GLEMT: Homansslottet ble i 1956 revet for å gi plass til en bensinstasjon og en forretningsgård. FOTO: ANDERS BEER WILSE, OSLO MUSEUM

SPYDSPISS FOR EN NY TID: Restaurant Skansen, som lå inntil Akershus festning, var Norges første større bygg i funksjonalistisk stil. Det holdt ut til 1970, da Riksantikvaren mente at det lå i veien for festningens murer, skriver forfatteren. Her fra ca. 1930. FOTO: MITTET OG CO. A/S/OSLO MUSEUM

Av Bjørn Øyvind Engh

Rivningen av Y-blokka har nærmet seg med enda et skritt. Sterkt omstridt, og fortsatt kjempes det iherdig imot. Vi trenger bli minnet om tidlige rivninger der ettertiden mener det gikk riktig galt. Argumentene for bevaring er velkjente, men det er ikke første gang slike argumenter er møtt med døde ører. Alle byer gjennomgår forandringer – utbygginger, ombygginger, rivning om hverandre. Bybranner har også stått for dramatiske endringer. Noen har etterlatt seg sår til tross for at vår hukommelse om omgivelsene slik de var, blekner og er slettet etter en generasjon eller to. Likevel kan en påminnelse om at Norge ennå er en ung nasjon, være nyttig; våre bygg med historisk sus er få, og vi har kanskje ingen å miste.

Det er på tide å sette opp en minneliste der rivningskåtheten og de kortsiktige hensyn vant. Ofte med folkevalgtes solide støtte. Vi har vanskeligheter med å tolke våre standpunkter uavhengig av strømmen av trender når langsiktig klokskap kreves. Noen ganger ble det nye ikke ferdig oppført før også det var foreldet; endrede behov utdaterte det som var «in».

Andre ganger endte det ikke med rivning – vandalismen ble avverget gjennom iherdige kamper. Ofte har ambisiøse utbyggere, arkitekter med store visjoner, et næringsliv med større plassbehov villet radere ut større miljøer – også deler av Oslo. Et ofte omtalt eksempel fra Trondheim er da toneangivende krefter ville ha motorvei gjennom et restaureringsmodent Bakklandet. I dag finnes det ikke en sjel som ikke priser seg lykkelig over at lokal motstand vant fram – men det opprinnelige vedtaket er visstnok aldri opphevet.

La meg derfor minne om noen punkter i Oslo bys rivningshistorie der man i ettertid kan spørre seg om hvor kloke handlingene den gang var.

Festningsvollene. Det hadde kanskje vært et sjarmerende innslag i Oslo i dag om de opprinnelige festningsvollene som omga Kvadraturen, var blitt bevart. Men fra 1686 ble det meste revet, da militærteknologien hadde utviklet mer langtrekkende kanoner. Vollene tjente ikke til den opprinnelige beskyttelse, og tilbake er noen voller rundt Akershus festning.

Dubrovnik klarte derimot å ta vare på sine voller og gjenreise noe av den middelaldersjarmen turister søker, selv etter den ødeleggende krigen på 1990-tallet. Og det er fint at Gamlebyen i Fredrikstad med sine voller er bevart.

Empirekvartalet. Dette er en gjenganger der arrene etter rivningen ennå føles. Først sto Militærhospitalet ferdig der i 1807 – forløperen til Rikshospitalet. Senere ble Fødselsstiftelsen bygd, her var Christian H. Grosch arkitekt, et navn som for alltid er knyttet til den tidlige nasjonsbyggingen. Ironisk nok ble Empirekvartalet revet i 1954–1964, for å gi plass til Erling Viksjøs regjeringskvartal. Også da gikk striden med høye bølger, og med Oslo Bys Vels innsats ble Militærhospitalet reddet og gjenoppført ved Grev Wedels plass i 1984. Fra et bevaringssynspunkt kan det hevdes at regjeringen i dag ikke har lært av fortidens feilgrep.

Christiania Theaters opprinnelige bygg er det antakelig ikke mange som savner i dag – også det med Grosch som arkitekt. Det var ferdig i 1837 og tjente som et slags nasjonalteater inntil det nåværende sto ferdig i 1899. Da ble Christiania Theater revet for å gi plass til Norges Banks daværende behov for nytt bygg som ble oppført året etter (i dag Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design).

Enerhaugen. Utidsmessig småhusbebyggelse måtte i 1960 vike for etterkrigstidens boligbulldoser, Obos. Bolignød, trangboddhet, usunne boforhold og bedre økonomi skapte parolen om å «rive skiten». Fire rasjonelle blokker, de høyeste 15 etasjer, hevet standarden fra slum til status. Var de vakre og rett svar på urban utvikling eller groteske kopier av sovjetisk gigantomani? Kvalitetene ved disse dominerende kolossene diskuteres den dag i dag. Fem av de opprinnelige småhusene ble reddet og kan besøkes på Norsk Folkemuseum.

Munchs hjem. «Juni 1960. Sommeren jeg fylte 14 år, var jeg vitne til at Oslo kommune rev Edvard Munchs hjem på Ekely», skrev Ulf Andenæs i Aftenposten i 2013. Også vi skolegutter hadde fått med oss at Munch var verdensberømt, alt da. Vi hadde hørt om den store mannen som hadde latt Oslo by arve all sin kunst, to år før jeg ble født.

Som takk for den storslåtte testamentariske gaven til Oslo kommune ble to av Munchs atelierer og hovedhuset på Ekely revet, til tross for at disse ikke var i veien for utbyggingen av kunstnerbyen Ekely. Et annet poeng var at forfall ikke kunne begrunne rivningen – huset hadde tålt mislighold – materialene ble solgt til gjenbruk, som blant annet filmen «Munch i helvete» fra 2018 viser. Der huset hadde stått, laget kommunen parkeringsplass. Kanskje ikke siste ord er sagt i denne saken. Ønsket om å gjenreise Munchs hus i sveitserstil lever fortsatt, nå båret fram av en endelig erkjennelse om at arven forplikter og at vi har noe å rette opp, slik det blir uttrykt i et oppslag i Klassekampen (23. august 2018).

Villa Vennelyst og Kvældsro. Opprinnelig Holsts gate 13, eller i dag Hallénparken. Her var det en stor eiendom med de staselige «Villa Kvældsro» (1886) og «Villa Vennelyst» (1820), med staller og drengestue. Opprinnelig eid av blant andre familien Hallén, som drev garveri, hanskefabrikk og skinnvarefabrikk. I 1985 sto Vennelyst – på det åttende året eid av kommunen – forsømt, i forfall og med presenning på taket, ifølge Aftenposten. Byantikvaren var bekymret over tilstanden. Kvældsro ble revet i 1983 for å gi plass til to boligblokker, til tross for at den var betraktet som verneverdig, og i 1985 brant Vennelyst. Parken er fortsatt en lokal perle i dag.

Homansslottet. Hegdehaugsveien 31–33 ble bygget i 1866, tegnet av Georg Bull (1829–1917). En flott leiegård med to staselige tårn. Den lå på hjørnet av Oscars gate, men ble revet i 1956 for å gi plass til en bensinstasjon og en forretningsgård.

Hans Linstows bolig i nåværende Parkveien. Han var arkitekten for Slottet, huset var fra 1846 og ble nabo med Kunstnerens Hus. Kanskje kontrasten til sveitervillaen ble for stor – i 1955 ble den revet til fordel for Lektorenes Hus. Det kan nevnes at Litteraturhuset, der Oslo lærerskole ble oppført i 1932, også hviler på rivningsgrunn.

Lilleborg gård eller Stensløkka. Sandakerveien 35, et herskabelig rokokkoanlegg fra første halvdel av 1700-tallet ble revet i 1936. I hagen ble Soria Moria kino bygd i 1929, og fra 1999 ble deler av Lilleborg fabrikkanlegg revet og ga plass til rundt 400 boliger.

Restaurant Skansen, inntil Akershus festning, Norges første større bygg i funksjonalistisk stil, bygd i 1927, med Lars Backer som arkitekt og Schous Bryggeri som byggherre. Planene var storslåtte, med friluftrestaurant for 2000 mennesker. Ikke alle likte «betongstilen», men Skansen holdt ut til 1970, da den i nedslitt tilstand ble revet. Det er pussig i dag å se at Riksantikvaren gikk i spissen for å slette et byggverk som varslet en ny tid, men da var begrunnelsen at den lå i veien for festningens murer. Enhver tid har sine blinde punkter.

«**Øvre del av Karl Johans gate** bør saneres og erstattes av høyhus», vedtok Bystyret i Oslo. 1800-tallets stil var ikke vel ansett. Glemte det? Vel, på 1960- og 1970-tallet var hele dette området gjenstand for en av Oslos store bevaringskamper. Og det gikk lenger: Arkitekter preget av datidens moderne tanker ville rive mye av Oslo sentrum – med unntak av slottet, universitetet, Nationaltheatret og Stortinget. De ville innføre høyhus på opptil 25 etasjer, som et premiært forslag gikk ut på, og modellene liknet på det som da var oppført på Lambertseter. Disse planene måtte Miljøverndepartementet sette en stopper for.

Nationaltheatret. En av datidens sentrale arkitekter, Gudolf Blakstad, foreslo i 1935 å rive Nationaltheatret for å etablere en ny sentralstasjon for bane og tog. 1800-tallsarkitekturen sto ikke høyt i kurs. Teateret ble spart – til gjengjeld tegnet Blakstad Odd Fellow-gården i Stortingsgata og Kunstnerens Hus sammen med Herman Munthe-Kaas.

Piperviken og Vika. Et fattigstrøk med lang historie. Eilert Sundt skrev på 1850-tallet at det der bodde fire personer i hvert enkelt rom – nær 1500 personer delte på 165 kjøkken. Mye ble rasert på 1930-tallet for å gi plass til Rådhuset. Kunne en ha tenkt seg en annen utvikling – må vi velge mellom fattigdom og prostitusjon eller finanskapital og dagens Aker Brygge?

Hammersborg skole. Det gikk hardt for seg da Akersgata 73A ble revet i 1976. Oppført i 1869 og tegnet av J.W. Nordan. Den var et av våre fineste eksempler på nyklassisisme i Oslo, skrev Byggekunst. Anlegget var ikke bare et hovedverk i norsk arkitektur, men et berikende innslag i det lokale bybildet. Både Byantikvaren og Riksantikvaren uttalte klart at Hammersborg skole var bevaringsverdig og gikk mot rivning. Før rivningen holdt Forsøksgymnaset til i bygningen, sammen med en fritidsklubb, Arkitekthøyskolens diplomstudenter, en velferdssentral for eldre og diverse hobbyforeninger. Da rivningen ble vedtatt, okkuperte flere av disse skolen, og både rivefirmaet og flyttebyråer ble nektet adgang. Så gikk politiet til aksjon med 150 mann, 6 motorsykler, 12 biler, 1 militærbil, hundepatrulje med 10 hunder og mannskaper fra «Terrorpolitiet». Flere ble skadd. Bygget ble revet for å gi plass til Frelsesarmeens kontorbygg.

Grünerløkka. De første riveplanene kom i 1936, gammel bebyggelse med dårlig tilstand skulle erstattes med blokker på 9 etasjer. Nye saneringsvedtak, ambisjoner og planer avløste hverandre i årene etter krigen. Bystyret vedtok totalsanering av hele Søndre Grünerløkka i 1970, og Grünerløkka leieboerforening (1971) kom til spille en sentral rolle for å bringe fram beboeres syn. Saneringsprosjektet i 1977 for hus i Markveien ble svært omstridt, da husene var regnet som verneverdige og den nye bebyggelsen brøt med den stedlige stilen. Stort oppbud av beboere og politi

endte med rivning. Nå er den gamle industrien borte, nye næringer har kommet til, og området er blitt et av byens mest populære med svært blandet bebyggelse av nytt og gammelt.

Ruseløkka skole ble revet 2018, og ekstra oppsiktsvekkende: med Byantikvarens samtykke. Bygningen ble tegnet av arkitekt Henrik Thrap-Meyer (1833–1910), som sto bak en rekke skolebygninger og kirker. Han var en av Norges ledende arkitekter i siste halvdel av 1800-tallet, og han tegnet også det monumentale leiegårdsanlegget Victoria terrasse (1881–1890), som kan sies å være hans hovedverk. – Ruseløkka skole var utført i pusset teglstein, og slik den var konstruert, var bygningen reist for å vare i århundrer, sa arkitekt Gro Lauvland, som engasjerte seg sterkt imot rivningen.

Hva lærer vi av historien? Ofte ikke noe. Y-blokka er bare en av de mange rivningskandidater i Oslo. Per 2018 står for eksempel 71 kommunale bygg tomme og uten annet vedlikehold enn gjenspikring av vinduer. Lista inneholder alt fra gamle sveitservillaer, militære anlegg, skoler og hytter i Marka, og med mislighold i noen år er utfallet gitt.

Damstredet ble reddet, Telthusbakken står, øvre del av Karl Johan har sine gamle fasader, Nationalteatret er vel ikke truet – slik kan listen over det som **kunne** vært borte, forlenges, og alt dette kan vi glede oss over i dag. Kanskje noe å tenke på til Y-blokkas fordel også.

Oslos rivningshistorie:

Fakta

- Aksjonister har ennå ikke gitt opp bevaringen av Y-blokka. 12. mai dannet mellom 100–200 mennesker en lenke fra regjeringskvartalet til Stortinget i protest.
- Slike reaksjoner er ikke nye. I denne teksten gir samfunnsviter Bjørn Øyvind Engh en oversikt over noen av de rivningsprosjekter som er foretatt i Oslo gjennom tidene, og noe av motstanden som oppsto.
- Lista over de tapte byminnene er ikke utfyllende, men gir ifølge Engh en påminnelse om hva som er gått tapt i hovedstaden.